

uvodnik Foreword

Uz stotu obljetnicu rođenja Karola Józefa Wojtyła — Ivana Pavla II.

*Stjepanka Stanić**

Prije 100 godina, 18. svibnja 1920., rođen je u Wadowicama u Poljskoj, oko 50 km od Krakówa Karol Józef Wojtyła, sada već sveti papa Ivan Pavao II., također prozvan Ivan Pavao Veliki. Ubraja se među najvažnije suvremene katoličke filozofe i teologe, ali i pape u povijesti Crkve. Važnost njegove prebogat i zanimljive osobnosti, njegove pisane filozofsko-teološke ostavštine teško je opisati i obuhvatiti jednim kratkim promišljanjem, čak i cijelim doktoratom. Stoga nije čudno što je već na temu Karola Józefa Wojtyła, odnosno Ivana Pavla II., napisano na stotine magistarskih radova, doktorskih disertacija, znanstvenih članaka, knjiga, publikacija, filmova, pjesama, umjetničkih djela. Ivan Pavao II. neiscrpna je i neprestana motivacija kako sadašnjim, tako i budućim generacijama ljudi svih profila i zanimanja, a uvjerena sam da će tako i ostati kroz mnoge godine, ako ne i stoljeća. Ivan Pavao II. nije samo filozof, nego u bogatstvu svoje pisane riječi očituje se kao izvrstan poeta i dramaturg, teolog, svetac. Njegov doprinos kršćanskoj, kao i svjetskoj intelektualnoj misli svakako možemo promatrati kroz dva razdoblja: Wojtyła kao mladi filozof i teolog, profesor na sveučilištu u Lublinu, gdje se je njegova teološka misao posebno istaknula u disertaciji o svetom Ivanu od Križa (1948.), a filozofska doktoratom o filozofiji vrijednosti Maxa Schelera (1954.). Bio je sudionik mnogih znanstvenih skupova i autor mnogobrojnih filozofskih članaka i knjiga, od kojih se posebno ističu *Ljubav i odgovornost* (1960.), a iznad svega njegovo temeljno filozofsko djelo *Osoba i čin* (1969.).

Drugo je razdoblje Wojtyła kao krakovski kardinal, sudionik Drugoga vatikanskoga koncila te na posljetku kao Petrov nasljednik i poglavar Rimske katoličke crkve koji svojim teološkim učenjem nastavlja kontinuitet crkvenoga učiteljstva. Njegovo sudjelovanje na Drugom vatikanskom koncilu kao najmladi, ali većini sudionika i ne baš poznati slavenski kardinal, nije prošlo nezapaženo. Posebno je važan njegov doprinos u nastanku koncilskih dokumenata *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, *Deklaracija o slobodi vjerovanja Dignitatis humanae* i *Dekret o sredstvima društvenog priopćavanja Inter mirifica*. Mislim da je posebno važno naglasiti da učenje Drugoga vatikanskoga

* Dr. sc. Stjepanka Stanić, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb. E-adresa: stanic@ffrz.hr

koncila, a na poseban način *Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes* br. 22 i 24 možemo shvatiti kao hermeneutički ključ ili poveznicu u iščitavanju njegove kako filozofske tako teološke personalističke misli ili jednostavno temelj na kojem je Ivan Pavao II. gradio svoju antropologiju i etiku.

Cijeloga se je života zalagao za mir, jedinstvo kršćana, vjersku slobodu, ekumenizam i dijalog među religijama, jednom riječju za čovjeka. Posebno se zauzimao za poštivanje prava i dostojanstva svake ljudske osobe, a osobito za temeljno pravo — pravo na vjersku slobodu i život od trenutka začeca do prirodne smrti. Bio je i veliki socijalni papa, o čemu svjedoče njegove socijalne enciklike, veliki moralist i bioetičar, uvijek podižući svoj glas za život, za čovjeka, posebno onoga na margini društva. Kao veliki zaljubljenik u prirodu zalagao se je za ekologiju i poštivanje svega stvorenoga te je zbog ljubavi prema prirodi dobio i nadimak *Atleta di Dio*.

Kako je i sam iskusio totalitarne režime u svojoj domovini te njihove pogubne ideje i ideologije, koje su uništavale čitave narode i kulture, kao papa posebno je svoj glas dizao protiv komunističkoga režima, ali jednako tako i protiv fašizma i nacionalsocijalizma. Ostat će zapamćen i kao papa koji je doprinio slomu staljinističkoga komunizma u svim njegovim varijacijama u istočnoj Europi. Odigrao je veliku ulogu u padu Berlinskoga zida i ostvarenju sna o ponovnom ujedinjenju Njemačke i zajedništvu Europe. Poznat je i kao marijanski papa, papa mladih te papa čiji će pontifikat na poseban način obilježiti pobožnost, svjedočanstvo i promicanje poruke o Božjem milosrđu, koje jedino može obnoviti pojedince i narode te nadvladati sve totalitarne režime i ideologije. Zahvaljujući vlastitom iskustvu zla kojemu su uzrok bili upravo spomenuti totalitarizmi i ideologije, Ivan Pavao II. je u poruci sv. Faustine Kowalske o Božjem milosrđu providnosno iščitao poruku za novo tisućljeće čovječanstva.

Može se reći da je cijeli pontifikat Ivana Pavla II. bio posvećen čovjeku, svakomu čovjeku, slici Božjoj. U autobiografskom čitanju svojega puta nekoliko je puta istaknuo da se interes za čovjeka i njegovo dostojanstvo sve više javlja kao odlučujući spoj njegove kognitivne, etičke i pastoralne ljubavi. U vezi s ljudskom osobom zanimalo ga je “sve što je ljudsko”, zaustavljajući se uvijek s divljenjem i strahopoštovanjem pred neizmjernim dostojanstvom ljudske osobe, koju je promatrao u misteriju Utjelovljenja, u misteriju čudesne razmjene koja se dogodila po križu. Interes za čovjeka kao osobu, za svakoga konkretnoga čovjeka, koji je slika Božja, za njega je bio *habitus mentale*. Sam svjedoči: »Zanimanje za čovjeka kao osobu bilo je prisutno u meni dugo vremena [...] razmišljanje o čovjeku i, prije svega, poseban i direktan interes za konkretnoga čovjeka, za svakoga pojedinoga čovjeka — kao biće stvoreno s naravnim i nadnaravnim dostojanstvom, zahvaljujući zblizavajućemu i providnosnomu djelovanju Boga Stvoritelja i Sina Otkupitelja — to je za mene *habitus mentale*, kakav sam oduvijek imao, ali koji je stekao lucidniju odlučnost nakon iskustava iz moje mladosti i nakon poziva na svećenički i pastoralni život« (Ivan Pavao II., 1979; usp. Ivan Pavao II., 1994, 217).

Upravo radost i nada, žalosti i tjeskobe ljudi našega vremena i svih vremena jedan su od razloga Wojtyłine brige i interesa za čovjeka, odnosno Čovjeka, a ujedno su i razlog nastanka njegove pisane ostavštine. Baš zato, nakon dubljega uvida u djela Ivana Pavla II. može se uočiti da je osoba jedan od nosivih tema njegove filozofsko–teološke misli. Važno je istaknuti da je posebno u teološkoj misli za vrijeme njegova pontifikata osoba bitno shvaćena i promatrana kroz *ethos* milosrđa. Ta spoznaja daje nam pravo zaključiti da je moguće šire i sustavnije obuhvatiti i obraditi njegov personalizam kroz teologiju milosrđa. Možemo reći da se pojam osobe i pojam milosrđa protežu gotovo kroz sva područja njegova teološko–antropološkoga promišljanja. Ustvari, želimo li doista u punom smislu razumjeti tipično wojtylijanski personalizam, njegovo razumijevanje osobe, neminovno je pojam osobe promišljati u perspektivi milosrđa. Druga božanska osoba — utjelovljeno Milosrđe u potpunosti nam otkriva veličinu ljudske osobe, koja je plod milosrđa.

Neki moderni teolozi, poput Waltera Kaspera, smatraju da je teologija milosrđa na neki način pala u sjenu sistematske teologije te je ostala na “marginama” teološke moderne misli, a jednako tako smatraju da je na području dogmatske teologije atribut milosrđa koji je svojstven Bogu u odnosu na njegove druge attribute (dobrota, ljubav, svetost, providnost, vječnost) jako marginaliziran (Kasper, 2013, 136).

Ipak, mnogi teolozi, pa i sam Walter Kasper, smatraju da su u prošlom stoljeću trojica papa (Ivan XXIII., Ivan Pavao II. i Benedikt XVI.) bili pape u čijem nauku i poruci tema milosrđa nije bila drugorazredna, nego je zauzimala središnje mjesto. Tu se iznad svega ističe sv. Ivan Pavao II., a u sadašnjem trenutku Crkve možemo reći da je to i središnja poruka Petra naših dana pape Franje.

Kada razmišljamo o tome je li atribut milosrđa kao Božje svojstvo, njegova vlastitost, odnosno je li poruka milosrđa u cjelini dovoljno naglašena u teološkim udžbenicima u svim teološkim disciplinama, možemo reći da je i u tom razmišljanju Ivan Pavao II. jedinstven kao teolog. On se, naime, ne bavi analizom teoloških disciplina koliko govore ili ne govore o Bogu, čije je osobno svojstvo između ostalih i milosrđe. On svjedoči, kako pisanom riječi, tako još više životom, da je Bog milosrđe i da je čovjek plod milosrdne ljubavi. Wojtylin personalizam i teologija milosrđa potvrđuje se kao paradigma, odnosno model kojim promišlja i tumači osobu kao pojedinca koji se ostvaruje kroz *ethos* milosrđa.

Osoba svoj izvor i početak ima u Stvoritelju. Ona je “Božji projekt” i plod milosrdne ljubavi, obdarena slobodom i odgovornošću te joj je u Bogu zagaran-tirano neotuđivo dostojanstvo. Wojtyła ističe da stvaranje u sebi nosi tragove Trojstva (*vestigia Trinitatis*). Bog koji je zajedništvo — Trojstvo, poziva čovjeka na zajedništvo. Čovjek je pozvan na *communio personarum* (usp. Post 2,18.21–23). Govorimo dakle o teološkom vrednovanju i značenju osobe kristalizirajući ju kroz pojmove “društveni čovjek” i čovjek kao *communio personarum*. Osoba ima vlastito iskustvo djelovanja i življenja s drugim. U punini se ostvaruje kao osoba putem onoga drugoga. Odnosno, otvarajući se drugomu, ona postaje veća od same sebe. Upravo u toj činjenici da je *communio* ostvaruje se i mogućnost da

voli i da bude voljena, odnosno da primi milosrđe i da iskaže milosrđe. Činjenica je da *communio personarum* čovjeku daje mogućnost da se izrazi (ostvari) kao *communio amoris*. Drugim riječima *communio personarum* čovjeka karakterizira kao osobu, a ne kao pojedinca — jednoga među mnogima ili usred mnogih. Ne! Čovjek je jedinstvo u mnoštvu i mnoštvo u jedinstvu. Zapravo je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva. Svaka je osoba plod ljubavi i svaka ima sposobnost i zadatak voljeti, ističe filozof Wojtyła.

Stoga filozofska etika i antropologija Ivana Pavla II. mogu nam poslužiti kao uvod ili temelj, odnosno kao hermeneutički ključ za bolje razumijevanje njegove teološke misli. Drugim riječima, od njegova filozofskoga personalizma dolazimo do teološkoga, koji je tipično wojtylijanski po *ethosu* milosrđa, u kojem se osoba kao osoba ostvaruje u punini. Govor o teologiji milosrđa Ivana Pavla II. na poseban način iznesen je u enciklici *Dives in misericordia*. Na temelju navedene enciklike možemo iščitati osobne razloge, ciljeve i motive koji misao Ivana Pavla II. upravljaju prema Božjemu milosrđu. Iščitavajući povijesni kontekst i događaje koji su formirali sliku svijeta 20. stoljeća došli smo i do glavnih razloga koji su učinili da teološka misao Ivana Pavla II. bude tako dominantno usmjerena Božjemu milosrđu i da njegov teološki personalizam možemo nazvati personalizmom milosrđa. U prvom redu riječ je o iskustvu zla i iskustvu susreta s ideologijama zla 20. stoljeća, koje su dovele do degradiranja osobe kao slike Božje, a samoga Boga učinile strancem i suvišnim u životu pojedinca i naroda. Upravo to tipično ljudsko iskustvo zla, ali još veće iskustvo Božjega milosrđa, te objava Božjega milosrđa po sestri Faustini Kowalskoj, bili su glavni motivi koji su Ivana Pavla II. učinili živim svjedokom Božjega milosrđa u 20. stoljeću, ali i proročkim glasom za treće tisućljeće čovječanstva. Svakako je važno napomenuti da, proučavajući njegove osobne razloge, dolazimo do spoznaje da ako želimo što cjelovitije razumjeti njegovu teologiju milosrđa, moramo uzeti u obzir cjelokupni trinitarni opus enciklika *Redemptor hominis*, *Dives in misericordia* te *Dominum et vivificantem*. Možemo reći da tom trilogijom Ivan Pavao II. ocrta simbol Trojstva, odnosno simbol Božjega milosrđa, koji se ogleda u slici milosrdnoga Krista. *Dives in misericordia*, slika Boga bogata milosrđem sjaji u svojoj punini u Sinu — *Redemptor hominis*, koji je svojom krvlju otkupio čitavo čovječanstvo, koje se obnavlja i ponovno rađa iz vode i Duha. Riječima Pape: »Krist to milosrđe izlijeva na čovječanstvo poslanjem Duha, koji je u Trojstvu, Osoba–Ljubav« — *Dominum et vivificantem* (Ivan Pavao II., 2000).

A misao vodilja koja povezuje tu trilogiju jest čovjek, konkretan čovjek koji je potreban milosrđu i koji je pozvan biti milosrdan. Sam Sveti Otac ističe da je prvu encikliku *Redemptor hominis* posvetio istini o čovjeku koji je put Crkve, a koja nam je u punini objavljena u Kristu. Isti motiv — čovjek, patnik i grješnik, iskušavan i stavljen pred mnoge moralne izazove, sa svojom moralnom bijedom i raznim strahovima i prijetnjama, ugrožen izvana i iznutra u aktualnom trenutku povijesti — sada, potiče ga da u Kristu otkrije lice Oca, koji je “milosrđe i Bog svake utjehe” (2 Kor 1,3). Jer jedino u Kristu, koji je temeljni put Crkve, odražava se lice svakoga čovjeka, kao i milosrdno Očevo lice. Ta milosrdna ljubav jača

je od bilo kakvoga zla, koliko god se moćno činilo. Krist je nada čovječanstva, a milosrđe je garancija kršćanske nade, i to je ono što kršćanstvo čini specifičnim i potpuno različitim od svih drugih religija. Ljepota Božje ljubavi i milosrđa razlivena je u našim srcima po Duhu Svetom, koji je Osoba–Dar, Osoba–Ljubav, a u čemu se otkriva pneumatološka dimenzija milosrđa.

Ivan Pavao II. kao veliki socijalni papa pokazuje da je upravo socijalno područje najbolje mjesto za iskazivanje milosrđa, ako se nalazimo pred konkretnim čovjekom, ne imaginarnim. Drugim riječima, polazi od toga da je socijalno pitanje postalo temeljno antropološko pitanje. U modernom društvu, na svim razinama socijalnih odnosa i društvenih statusa, naglašava Papa, došlo je do “desakralizacije”, koja se transformira u “dehumanizaciju”: čovjek i društvo u kojem ništa nije sveto propadaju moralno, usprkos svim tehničkim i inim dostignućima (DM 12). Wojtyła je stoga uvjeren da će budućnost čovječanstva, budućnost generacija trećega tisućljeća biti moguća samo ako pojedinci i narodi svoje međusobne odnose i ponašanja budu temeljili slijedeći evandeoski *ethos* milosrđa — počevši od obitelji, od dobrosusjedskih odnosa, od međureligijskih odnosa, pa sve do onih društveno–ekonomskih i političkih.

Krist je jezgra, srž evandeoskoga *ethosa*. Objavljujući Boga Oca kao ljubav i milosrđe, Krist milosrđe čini jednom od glavnih misli vodilja svojega poslanja. Ivan Pavao II. naglašava da Krist nije samo prostor divljenja i model ljubavi i milosrđa, nego postaje zahtjev i apel za milosrdem, što je jedna od bitnih komponenti evandeoskoga *ethosa*. Taj novi *ethos* Krist izražava u formi zapovijedi koju je nazvao “najvećom” (Mt 22, 38), ili u formi blagoslova, kada na Gori naviješta: “Blago milosrdnima, jer će zadobiti milosrđe” (Mt 5, 7).

Ta milosrdna ljubav očitovana po križu, ističe Ivan Pavao II., “sve mi je objasnila”. Za papu Wojtyłu Kristovo uzdignuće na križu početak je uzdignuća čovječanstva po križu. Drugim riječima, *Exaltatio Crucis!* za njega znači *Exaltatio hominis* ili *Exaltatio dignitatis humanae (elevatio ad hominis dignitatem)*. Sve je to čudesna razmjena neizmjerne milosrdne ljubavi Oca bogata milosrdem, koju nam je svojim pontifikatom iz dana u dan svjedočio Ivan Pavao II.

Literatura

- Ivan Pavao II. (1979). Ai soci dell’Unione Cattolica Italiana Insegnanti Medi. La “Scuola per l’uomo” favorisca l’incontro con Cristo. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, 2(2), 1022–1026.
- Ivan Pavao II. (1994). *Varcare le soglie della speranza*. Milano: Mondadori.
- Ivan Pavao II. (2000). La prima canonizzazione del Grande Giubileo: Suor Faustina Kowalska, umile figlia della Polonia. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, 23(1), 703–708.
- Kasper, Walter (2013). *Misericordia: Concetto fondamentale del vangelo — chiave della vita cristiana*. Brescia: Queriniana.